

ETNIKAI–NEMZETI KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.

Tel.: 224–6790, Fax: 224–6793

E-mail: szarka@mtaki.hu, Honlap: www.mtaki.hu

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A Magyar Tudományos Akadémia fejlesztési célkitűzéseinek részeként 1998 júniusában *Kisebbségi kérdés Kelet-Közép-Európában* címmel indított kutatási program, illetve az annak szervezeti keretét jelentő Akadémiai Kisebbségkutató Műhely 2001. január 1-jével Etnikai–nemzeti Kisebbségkutató Intézet (továbbiakban: ENKI) néven önálló akadémiai kutatóhellyé vált. Szervezetileg és költségvetésileg az ENKI-hez tartozik a Judaisztikai Kutatóközpont, amely szakmai tevékenységét az ELTE-n önállóan végzi. 2001. szeptember elsejével az intézethez csatlakozott a Migrációs Kutatóközpont.

Az önálló intézeti struktúra kialakítása volt az első év kiemelt feladata. Az ENKI kutatásai három célcsoportra irányultak

- a magyarországi nemzeti kisebbségekre irányuló kutatások
- a szomszédos országokban élő magyar kisebbségi közösségekre vonatkozó kutatások
- a térségben élő cigányságot érintő kutatások.

Az intézet feladatkörébe tartozott a határon túli magyar tudományosság támogatására létesült pályázati rendszerek működtetése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények

Míthogy a kelet-közép-európai térségben az etnikai viszonyok alakulásában az egész 20. században az asszimilációs (nyelv- és identitásváltási) jelenségek bizonyultak meghatározónak, mind a három kutatási célcsoportra programokat állítottak össze. A magyarországi kisebbségek közül a németek és a horvátok körében 200–200, a bolgárok körében 50 család nyelvhasználati szokásait mérték föl a Kassai Társadalomtudományi Intézettel közös szociológiai vizsgálat során. A kassai intézet a magyarországi szlovákok körében is elvégezte a felmérést. A magyarországi kisebbségek helyzetét összegző kutatások eredményét a *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén* című tanulmánykötetben adták közre.

A határon túli magyar közösségek vonatkozásában *A lokális identitás és interetnikus viszonyok a Kárpát-medence 17 magyar többségű településén* című kutatási program 2001 júniusában zárult. A program résztvevői kutatási eredményeiket a 2001. februári csíkszeredai szimpóziumon vitatták meg. Az ez évben önálló kötetben is megjelenő tanulmányok közül három a Regio című folyóirat 2001. évi 4. számában már megjelent.

A beszámolási évben befejeződött a határon túli magyar közösségekkel foglalkozó *Etnikai tér- és identitászerkezeti változások a magyar nyelvhatárok mentén és az etnikai kontaktuszónákban* című program, a *Kisebbségi magyar autonómiatervek az 1990-es évtizedben* című kutatás, valamint az *Asszimilációs jelenségek a székelyföldi és csallóközi tömbmagyarságban* című vizsgálat. Mindhárom kutatás záróköteté 2002-ben jelenik meg.

A magyarországi cigányságra vonatkozó kutatások az év folyamán sikeresen benyújtott NKFP-pályázat keretében folytak. A beszámolási év az előtanulmányok és az országos roma lekérdezés előmunkálatainak jegyében telt. Így például a beás cigányok nyelvhasználati sajátosságait, kétnyelvűségét vizsgálták négy hazai beás településen. A helyi cigány önkormányzatok működését felmérő vizsgálatot kérdőíves próbalekérdezések készítettek elő. Az intézet elemzést készített a kormányzat hosszú távú roma stratégiai koncepciójáról, és elindított egy 25 településre kiterjedő magyar–roma konfliktusvizsgálatot.

Az elmúlt évben több nemzetközi és hazai rendezvény foglalkozott a kisebbségi kérdés vetületeivel. Munkatársaik átlagosan tíz nemzetközi, illetve országos tanácskozáson vettek részt. Az intézet 2001-ben összesen 14 jelentősebb rendezvénynek, szimpóziumnak, konferenciának volt fő-, illetve társrendezője. Ezek közül az éves konferenciájuk a határon túli magyar közösségek városi és falusi környezetének különbözőségeit tárgyalta, az esztergomi „hídavató” konferencia a határmenti regionális együttműködés interetnikus sajátosságait vizsgálta, a XX. Századi Intézettel közös rendezvény pedig a rendszerváltás óta eltelt évtized magyarországi kisebbségpolitikai fejleményeit elemezte. A 2001. évi legfontosabb kutatási eredményeit az Intézet Tér – Határ – Terep című évkönyvének első száma foglalja össze, amelyet 2002 májusában az Akadémiai Kiadó jelentet meg.

Az intézet kidolgozta a határon túli magyar tudományosság számára az Arany János Közalapítvány szülőföldi támogatási programját, valamint a program irányítására létrehozott szakkuratórium működési szabályzatát. A pályázati kiírásokat, a pályázatok elbírálását, a támogatások folyósítását, a pályamunkák folyamatos szakmai, pénzügyi ellenőrzését az intézethez telepített kuratóriumi titkárság látja el.

Az Arany János Közalapítvány támogatásával 2001 szeptemberében indították el a határon túli magyar kutatóállomásokat Dunaszerdahelyen, Beregszászon, Kolozsvárott (sepsiszentgyörgyi fiókkal), valamint Szabadkán (újvidéki irodával). A kutatóállomások szerepét az adott országban bejegyzett kutatócsoportok vállalták magukra. Az intézet által meghatározott közös kutatási program a kisebbségi magyar közösségek anyanyelvhasználatát, kétnyelvűségét, nyelvi jogait vizsgálja.

Hasonló feladatot tölt be az intézet a Domus Hungarica ösztöndíjrendszer esetében. Az intézet keretei közt működik a Magyar és a Szlovák Tudományos Akadémia Együttműködési Irodája, amely a beszámolási év folyamán három magyar–szlovák tudományos rendezvényt szervezett, létrehozta a két akadémia közös honlapját, és előkészíti a közös kutatásokról beszámoló kétnyelvű kiadvány megjelentetését.

III. Hazai kapcsolatok és pályázatok

A kisebbségi tárgyú kutatási programok egyfajta keretintézeteként az ENKI az elmúlt évben is bevonta az akadémiai társadalomtudományi intézetekből azokat a kutatókat, akik már hosszabb ideje rendszeresen foglalkoznak etnikai, kisebbségi kérdések vizsgálatával. Ezt a kapcsolatot első lépcsőben a Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztályával, a Földrajztudományi Intézet Társadalomföldrajzi Osztályával, a Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézetével és Alföldi Intézetével, valamint a Politikai Tudományok Intézetének Etnoregionális Csoportjával sikerült kialakítani. A magyarországi

kisebbségek körében végzett oktatás- és családszociológiai kutatásban együttműködés alakult ki az Oktatáskutató Intézettel, valamint a magyarországi kisebbségek által fenntartott kutatóhelyekkel, mint például az ELTE Germanisztikai Intézetével, az Országos Szlovák Önkormányzat békéscsabai Szlovák Kutató Intézetével, a gyulai Román Kutató Intézettel, a pécsi Horvát Tudományos Intézettel.

Az intézet pénzügyi adminisztrációját a Társadalomkutató Központ gazdasági osztálya végzi. Az ENKI csatlakozott a három várbeli jelenkorkutató intézet (Politikatudományi, Szociológiai és Világgazdasági Kutatóintézet) közös könyvtárához. Saját etnológiai, etnodemográfiai, etnolingvisztikai, etnotörténeti, romológiai gyűjteményét az egyesített könyvtár keretei között fejleszti tovább. Komoly szellemi és anyagi befektetéssel megújult az intézet honlapja, amely alkalmassá vált a *Minoritas* címmel tervezett elektronikus közlöny működtetésére.

Sikeresen szerepeltek az NKFP-pályázaton, és hattagú konzorcium szervezésével elkezdték *A magyarországi cigány társadalom a 21. század elején* című kutatási program teljesítését. Emellett csatlakoztak az Európa Intézet által elnyert *Kis nemzetek a globalizáció korában* című NKFP-pályázatához. Munkatársaik OTKA-pályázatai közül sikeres volt a magyarországi nemzetiségek kettős identitására vonatkozó összehasonlító kutatási program, a szomszéd országok státusztörvényeit elemző kutatási terv, illetve külsős kutató vezetésével *A kisebbségi magyar elit migrációja a 20. század utolsó évtizedében* című intézeti kutatási program.

Négyen az ELTE BTK Antropológiai Csoportjában, egy fő ugyanott a Magyar Nyelvészeti Tanszéken oktat. Hárman a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a Történeti, Antropológiai és Szociológiai Tanszéken tanítanak. Egy fő a Századvég Politikai Iskola kétéves posztgraduális képzésének oktatója.

IV. Nemzetközi kapcsolatok és pályázatok

Befejeződött a flensburgi Európai Kisebbségi Tanulmányok Központjával közösen végzett kutatás az európai kisebbségi modellek összehasonlításáról. Az angol nyelvű tanulmánykötet 2002 májusában a budapesti CEU Pressnél jelenik meg. A többi, 2001-ben zárult határon túli magyar intézeti kutatási programokban a pozsonyi Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport, a galántai székhelyű Fórum Intézet, a beregszászi Limes Kutatócsoport, valamint a csíkszeredai Antropológiai és Regionális Intézet vett részt.

Legfontosabb külföldi partnerintézeteik: a flensburgi European Centre for Minority Issues, a bolzanói Europäische Akademie, az opavai Sziléziai Intézet, valamint a Szlovák Tudományos Akadémia pozsonyi Etnológiai Intézete és kassai Társadalomtudományi Intézete. Ez utóbbival közösen rendezték az Esztergom–Párkány közötti híd avatása alkalmából a „Híd a jövőbe – a regionális együttműködés lehetőségei” című konferenciát Esztergomban.

Nemzetközi pályázataik közül a Open Society Institute-hoz benyújtott roma tárgyú tervük volt sikeres, mely a magyarországi cigányság nyelvváltási folyamatait vizsgálja. A Komárom–Komárno, Esztergom–Párkány projekt a múlt évben kizárólag intézeti keretből kapott támogatást.

V. Jelentősebb publikációk

Könyvek

Bindorffer Györgyi: Kettős identitás: etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001, 200.

Sisák Gábor (szerk.): Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén. MTA Kisebbségkutató Intézet – Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2001, 375.

Tanulmányok

Bartha Csilla: Kétnyelvűség, oktatás, kétnyelvű oktatás és kisebbségek. *Educatio* 9 (2001) 4. 761–775.

Eiler, Ferenc: Ergebnisse und Probleme des Systems der Minderheitenselbstverwaltungen in Ungarn. Dilemmas einer gesetzlichen Regelung. *Donauraum* 40 (2001) 3. 84–93.

Kállai, Ernő: The Situation of the Roma in Hungary on the Threshold of the Third Millennium. Published by the Ministry of Foreign Affairs Hungary. Budapest, 2001, 32. (megjelent francia és német nyelven is.)

Kovács, Nóra: The Hungarian Diaspora Overseas: Some Research Problems and an Identity Paradigm of the Hungarian Community in Argentina, In: Glatz, Ferenc (Hrsg.): *Begegnungen*. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest. Jahrtausendwende 2000. Europa Institut Budapest, 2001, 235–244.

Papp Richárd: Vallásosság és nemzettudat empirikus kutatási lehetőségei a határon túli magyar társadalmakban. *Regio* 2001/1. 213–223.

Szarka László: Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. A szlovákiai közigazgatási reform és a Magyar Koalíció Pártjának elképzelései. *Kisebbségkutatás* 10 (2001) 2. 208–222.

Szarka, László: Native Language, Assimilation and Sense of Identity. In: Gráfik, Imre (ed.): *The Minorities at the Turn of Millennium (Chances, Possibilities, Challenges)*. Introduction Papers and Proposals. 7th International Conference on Ethnographic Minorities Research. Békéscsaba 2–4. 10. 2001. Budapest, 2001, 99–110.

Szarka László: A városi magyar népesség számának alakulása a Magyarországgal szomszédos országokban (1910–2000), *Kisebbségkutatás* 2001/4. 57–67.

VI. A tudományos teljesítmény főbb mutatói

Az igazgató neve: Szarka László

Átlagléltszám ¹ :	17	Ebből kutató ² :	15
Az év folyamán megjelent összes tudományos publikáció száma ³ :	53		
<i>Ebből</i> idegen nyelvű külföldi folyóiratban:	4	idegen nyelvű hazai folyóiratban:	1
nemzetközi együttműködés keretében:	19		
Megjelent könyv:	2	könyvfejezet:	7
<i>ebből</i>		jegyzet:	0
idegen nyelven könyv: –		könyvfejezet:	6
		jegyzet:	–
Tudományos előadások száma ⁴ :	145		
Ebből nemzetközi rendezvényen:	52		
Elnyert tudományos fokozatok ⁵ :	1		
PhD:	1	MTA doktora:	–
Az év folyamán hazai felsőfokú oktatási tevékenységet végzők száma ⁶ :	7		
Éves összes előadási órák száma:	193	Az összes vezetett gyakorlati órák száma:	96
Az év folyamán művelt OTKA-témák száma:	2		
A támogatás összege:	6,5	M Ft	
Az év folyamán művelt OKTK-pályázat témáinak száma:	1		
A támogatás összege:	750	E Ft	
Külföldi vagy nemzetközi forrásból művelt témák száma (<i>pl. EU, NSF</i>):	1		
A támogatás összege:	2	M Ft	
Egyéb pályázatok keretében művelt témák száma ⁷ :	1		
A támogatás összege:	5,694	M Ft	
Külső alvállalkozókhöz továbbított összeg ⁸ :	0	M Ft	